

ACC. N:R M. 14907:1-8.

Landskap: Småland Upptecknare: Oscar Karlsson, Ålgård
Härad: S. Måre & Uppvidinge Berättare: " " "
Socken: Madesjö [↑] Ålgård Berättarens yrke: fästmansassistent
Stallberga ^{s.v}
Uppteckningsår: 1960 Född år 1879 i Madesjö

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Hästsoldat s. 1-8.

N. No. 169

2/3-60

Skriv endast på denna sida.

HÄSTSELDON

Frågelistan avser den nutida hästselen, delvis dock under jämförelse med äldre former.

Bogträn

1. Hur kallas bogträn på Eder ort: bogträn, lokor, lokträn, sela-
klavar, bogskidor, okträn osv.
2. Liknade de bogträn som senast var eller fortfarande är i bruk på Eder ort närmast fig. 1 eller fig. 2. - Är anordningen för bröstremmen nedtill som fig. 1, dvs järnbeslag, som på ena träet bildar en ögla och på det andra ett hak, över vilket den färdigspända remmen krängdes vid selningen? Eller utgöres bröstbindslet av en kedjelänk med krok som fig. 2. - Hur är dragremmarna fästade, är det hål genom bogträna från kant till kant genom vilka dragremmarna trädas med ena hälften genom hålet och andra hälften utanpå bogträet (fig. 1) eller förekommer små järnhyskor som fig 2.
3. Hur kallas dragremmen, dragläder, dragåder, drätta, drotta, rom osv.
4. Är bogträna flata på baksidan eller halvrunda och förtjockade på mitten?
5. Är dessa sentida bogträn utrustade med fasta stoppningar eller använder man lösa putor? Hur kallas fasta stoppningar? Loker. Hur kallas lösputor: bossa, lösbossa, ringputa, krans, bogträpäls, halsduk, selaputa, lösbont, buogkuppin, loka osv.
6. Anses den lösa putan vara senare än fasta stoppningen. Vet man när den lösa putan kom i bruk och från vilket håll.
7. Hur är lösputan konstruerad, göres den i ett stycke som är ihopböjt till en ring eller tillverkas den i två delar som är sammanfogade med varandra vid de öppna ändarna. Eller har lösputan formen av en sammanhängande ringformig dyna med tjock kant eller valk framtill. - Även uppgifter om materialet om det är av

skinn, tyg; stoppning av halm, hår osv, är av stort värde.

8. Har lösputa av filt förekommit? Är den gammal? Namn?
9. Anbringas lösputan lös på hästen eller är den fastsatt vid bogträna? Med remmar och spännen kring träna? Eller genom korta remstumpar som spikas fast vid bogträna?
10. Har olika typer av bogträn uppkallats efter sin förmodade härkomst- eller invandringsort, t.ex. värmlandslokor, jämtlandssele, skånska-, halländska bogträn osv.?
11. Vad är värmlandssele? Har den använts, när kom den i bruk och i vad skilde den sig från andra selar?

Däckel

12. Hur heter den detalj i hästselen som sitter på hästens manke och uppbär skaklar, kärrarmar eller draglinor: däckel, däck, kåpa, selakappa, selkrok, selbåge, selhuvud, ranke, selaranka, orv, selorv, selbukt, ryggträ, sadel, silakacke, hövre osv.? Ifall flera namn förekomma ange vilka som äro äldre och vilka yngre. Eller avsåg man med olika namn olika konstruktioner?
13. Vilken är den däckel som nu är eller senast var i bruk på Eder ort, består den av två stoppade putor, sammanhållna av en kort järnbåge, varå putorna kan leda? Eller utgöres däckeln av en bred, skinnklädd järnskena eller läderrem med en dyna på vardera sidan mot hästryggen? Hur gamla är dessa däckelformer på Eder trakt? Användas de till både åk- och arbetsselar? Avser namnet däckel möjligen just dessa former?
14. Beskriv de däcklar eller selkrokar som tidigare ha varit i bruk på Eder ort. Var de av järn? Med fasta eller ledande klackar (kläppar, klampar, selapungar)? Varklackarna stoppade eller har man använt lösa ryggputor? Kommer man ihåg däcklar av trä, ben eller horn? Hur var dessa konstruerade?
15. Hur kallas de remmar (tidigare ibland kedjelänkar) som löpa från vardera ändan av däckeln ned i selringarna och uppbära skaklar eller draglinor: upphållsremmar, upphänge, uppåra, uppbinne, uppstalära osv.?
16. Använder man förbindelseremmar mellan betslet och däckeln för att hålla hästens huvud lagom högt? Både i åk och arbetsselar? Är bruket gammalt? Hur kallas dessa remmar: stuptygel, oppstans-

tygel, snöppeltöm?

17. Använder man förbindelseremmar mellan bogträna och däckeln? Hur kallas dessa? Stretremmar? Hur gammalt är detta bruk?
18. Har springgjord förekommit (remmen under hästens buk från ena kanten av däckeln till den andra för att hindra däckeln glappa på hästryggen)? Hur kallas den: springgjord, ränngjord, tvånggjord, bröstgjord, stänggjord, selgjord? Är springgjorden i bruk sedan gammalt? Användes den även på arbetssele?
19. Har svansrem eller ryggstycke (rumpa, rumpeläder, lännastreck), remmen från däckeln längs hästens rygg, alltid förekommit? Hur kallas det parti som ligger under hästens ^{svans:} svanskappa, rumpetång, rumpkavel? Har det hänt, att det sistnämnda partiet av svansremmen utgjordes av en kort tråkavel?
20. Förekommer baksele eller hindertyg (bakgjord, byxor, broker, lännastreck, strek, stryksele, ravsele, selje osv.)? Vid arbets- eller åksele eller båda delarna? Är den gammal på Eder ort? Ange dess namn, beskriv den i korthet och ange hur och var den är fastsatt vid den övriga selen.

Selring med tillbehör

21. Hur heter den järnring vid vardera sidan om hästen vid vilken uppehållsremmar från däckeln och dragremmar från bogträna var fastgjorda: selring, ale, ålring, årdring, drottring osv.?
22. Har under denna ring använts någon skyddande puts? Eller trätrissa? Namn?
23. Hur kallas den förbindelselänk varmed skakeln fästades vid selringen: årda, åle, ala, ahlmärta, selåra, selöra, seltunga, seltamp, selsinka, selhasp, selakorra, dragtamp, knappåder osv.? Var denna förbindelselänk, som således var avsedd för att trädas i hålet på skakeländan och fästas med selpinne på utsidan, alltid av järn? Eller var den i äldre tider av läder? Beskriv anordningen och gör enkla skisser.
24. Hur heter den pinne som man fastläste skakeln med: selpinne, selasticka, selknäppe, selaknapp, selakack, snavesticka, knavricka osv. Var den av trä? Sedan av järn? Var den i äldre tider av ben?

25. Var selringen i bruk så länge som draghästen överhuvud användes? Är den fortfarande i bruk? Eller ersattes den enkla, runda ringen sedan med ett stort spänne? Hur kallas det? Användes sådana spännen måbända endast till åkhästar eller parhästar? Hur fastsätts skaklarna och draglinorna vid dessa spännen?
26. Kommer man ihåg att man i stället för selring eller spänne i äldre tider använt ett vinkelböjt stycke av trä eller ben (horn), s.k. selknä, bogskott osv.?
27. Har det förekommit att man varken använt selring, selknä eller spänne utan spänt fast dragremmar från bogträna direkt vid skakeländarna? Om så varit fallet beskriv noga tillvägagångssättet.

Huvudlag och tömmar

28. Hur kallas huvudlaget: huvudlag, huvudstol, betsel osv.?
29. Hur kallas den delen på huvudlaget, som lägges i hästens mun: betsel, träns, mil, munbit osv.? Har man kännedom om tränsar med två vinkelböjda sidstycken av ben, horn (även gethorn) eller trä, förenade genom en rak stång, munkavel, av trä eller ben?
30. Har man använt kapson, dvs. ett böjt järn över hästens nosben i stället för betsel?
31. Av vilka delar består en enkel tøm och hur kallas den: tøm, tåt, fitsar, eisar?
32. När kom korstömmar för parhästar i bruk?
33. Vilka partömmar hade man innan korstömmarna kommo i bruk? Använde man vanlig enkeltøm som fästades vid betslet på vardera yttersidan av spannet, medan hästarna sammanbundos med varandra vid innersidan av betslen med kort rem eller tåt? Hur kallades detta mellanbindsle: mellantøm, meltøm, milåstot osv.? - Har i stället för rem eller rep använts mellanlänk i form av tråkavel med hål eller knäpphake vid vardera ändan? Beskriv anordningen.
34. Var det någon skillnad i användningen av korstömmar och senast beskrivna enkla partömmar? Korstömmar endast vid finare åkning, enkla partömmar vid lastkörning och körning i jorden?
35. Har det hänt att man kört draghästen utan tøm och att den i stället letts i grimskäftet?

36. Har det hänt att körkarlen ridit på draghästen och på så sätt lett den? Vid vilka tillfällen har sådant förekommit?

Olika seldonstyper

37. Har bröstsele eller bringsele förekommit, en anordning vilken är lagd omkring hästens bringa och vari han drar i stället för bogträn?
38. Användes bröstselen allmänt eller endast vid vissa tillfällen, t. ex. när hästen blivit selbruten eller endast vid särskilda körs-
lor osv.?
39. Är bröstselen gammal? Kan man konstatera att dess användning ö-
kats under den senare tiden eller tvärtom?
40. Beskriv en typisk bröstsele och namngiv dess olika delar.
41. Äro parselar eller stängselar i bruk? När började de användas? Vilka förändringar av den gamla seldonstypen åstadkommo stäng-
selarna? Fästen för stängkoppel vid bogträna? - Användes stäng-
selar företrädesvis vid finåkning eller även vid-arbetskörning?
42. Känner man till kollerselar? När kom dessa i bruk, i vad skil-
jer de sig från andra selar? Användes de endast vid finåkning?
43. Har man i hästselen använt bjällerkransar och klockor av olika
slag? Endast i helgdagsselar? Beskriv dem, ange namn och plats
för dem. Brukades sådant endast på vintern?

Bogträn

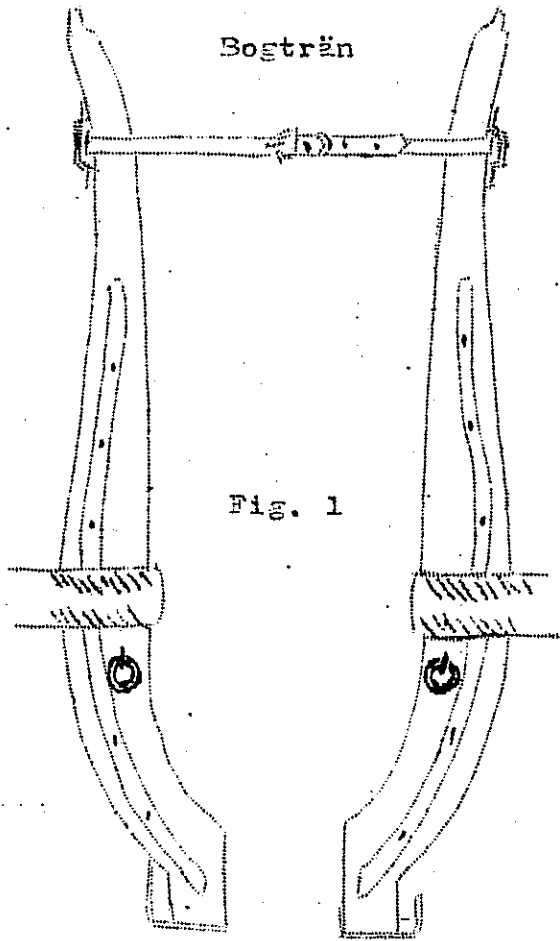

Fig. 1

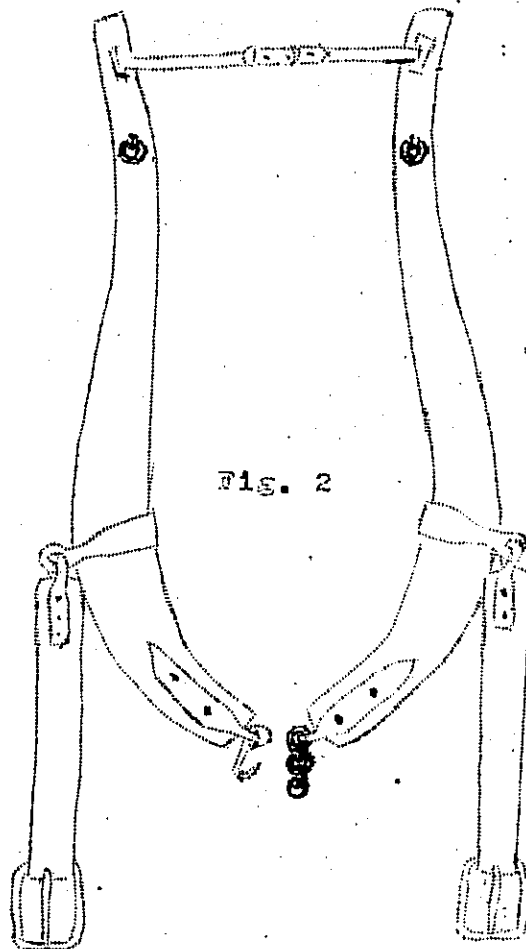

Fig. 2

10.12.1959.

HE

1. (Bogträ) 1. Denna del av trästämman kallades uti såväl Madeljö som angivande boknar, "Bogträ" och ^{sj härde aldrig någon annan be-} ~~träs uti såväl Madeljö~~ sammning därstädes, varken i banndammen eller sedan Cearnas och hette likaså i nämnda boknar; och använd o uttalades såsom i ordet "chock".

2. De bogträ som varit allmänt förekommande uti Kalmar och Vransebergs län (den art jag bäst känner till) vara bäst jämförliga med fig. 1 i frägelista 169; dock med den skillnaden, att i den nedre delen fanns ett hål i varje bogträ varuti en läderrem med spänn-anordning, för regulering vid olika bredd på hästens "bringa", var till funnandes. Någon anordning liknande Fig. 2 har jag icke sett. Namnet på denna ^(Fig 1) rem var "Bogrem".

3. Dragremmen hette "Bogrem" d. v. s. den rem som häller samman de båda "Bogträdens" nedre ändar. Bogträdens övre del hölls samman av en läderrem som var klädd med en "puta" av kalvskinn, stoppad med svinkår, erhållet då det klagade svinet rakades rent, före öppnandet av dess buk i o först uttagandet av inelvarna.

- 2
4. Bogfrån uti dessa orter: Kalmar och Kronobergs Län, äro halvrunna och förfjockade på mitten. De flästa sådana bogfrån äro förfjockade uti dess nedre del och numera allmänt försedda med b.k. pulor. I min ungdom, för 50-60 år sedan, voro sådana pulor icke tillfälliga, d. v. s. Selenus "bogfrån" låg direkt mot hästens bogor. Numera användes "lädorpulor". Slappade med sväntjär, vilka anbringas på bogfråna så att de kammen allt ligga mellan dessa och hästens bogor och kallas "bogfrånpulor" = "selpula" en. pl. namn. I skrivarens barndom på 1880-1890-talen kallades dessa "selpula". När bildnämnda selpula först kom i bruk är obekant för skrivaren, dock torde de varit i bruk åtminstone sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal.
5. Utli denna ort är namnet selpula ännu i bruk.
6. Däröfver vet jag intet bestämt, men ant er den fasta vara föregångare till läsa. Den bildnämnda såg jag först i min barndom på 1880-talet, men troligt fanns fasta före.
7. De lösgulor jag sett ~~har~~ varit uti ett blycke och fasthållna på innersidan av boglända. Hur de voro fasthållna vid bogfråden vet jag ej, men troligen med somala lädremman.

8. Ja, lärpula av fittil har förekommit här i orten minst ett
50-tal år.
9. Den var med små skinn- eller läderremmar fastslätt vid bogträdet
på sådant sätt, att den ens änden av nämnda remmar voro
fastsatta med spiknubb på ytersidan av bogträdet och knäppes
med s. k. "böjer" fast vid samma bogträ, vid i delarna fastsatta
s. k. "stoppglar" på bogträdet motsatta sida.
10. Ja, i seklet början voro värmlänningar engagerade som "kora-
re" vid Högånds stora gods i Sighults socken och åtkilliga av
dessa nedskap typer stannade kvar i socknen, och brukas ännu
år 1960.
11. Jag minns icke med säkerhet om alla detaljerna av Värmlandssele,
dock var den så konstruerad, att en var 10 a 12 cm bred,
med svinkår stoppad läderpula, låg framför "bringare"
på hästen, uppehållen därvides av läderrem, sträckt över
den ~~övre~~ manken på hästen. I nedre delen av denna "sele" voro
anordningar för skållens fasthållande vid hästen.

12. Utå den ort här beskrives om var namnet på denna delaj:
"Däckel."

13. Den "däckel" som här användes numera är lika med den som utå Edert frågoförmutar ~~nr~~ nr 13 först beskrives. Dock användas många olika typer och har varit i bruk så länge jag kan minnas eller d. v. s. c. o. 75 år. Bland allmoget varit och är mycket konservativt, särskilt då det gäldar redskap och dessas användningsätt.

14. På denna fråga är svårt att lemna riktiga svar. Jag har under punkt 13 beskrivet vad jag vet om belan etc.

15. Dessa kallades "selren" och därifrån, alltså från belingarna och under buken var namnet "bukjor". Dessutom var en rem från bagtråns överkant, mitt emellan dessa ställ till seans en och under dem samma och denna rems namn var "rumpedrajet". Denna rems ändamål var att i utfärs backen ge häften förmåga att med litet motstånd hindra lasset från för hög fart.

16. Ja, sådana användes allmänt men mannet ^(var) "sluplygel" och ansågs (som mannet augimer) vara eller ha varit ändamål, att i utförsbackar, eller i dålig terräng, hindra hästen från att "snava" d. v. s. "slupa på knä".
17. Sådant redskap som jag icke erinra mig hava sett eller hört antals uti de bygder det här gäller.
18. Torde väl vara samma som nämnts under 16. kåröran. Om så icke är, vet jag intet om denna detalj.
19. Sådant var allmänt men mannet på dammen var uti denna ort "runpedraj" och både till nyttigt ift att uti utförsbacke giva hästen förmåga, att genom motstånd hindra att för hög fart skedde. Något som kallades träkast vet jag inte om.
20. Om så kallade "bakjord" "byror" etc, vet jag inte, har ej funnits uti de orter jag känner till och icke håller om vad som omnämns uti 21. dock, Jens Selring, delar ut ring av järn, varuti den detalj som vid anspänning av hästen för ^(förenade) fändlaret, Seldan och skakel med varandra. 21. Denna rings benämning här var "selring".

^{komellon}
22. Denna ring och hästkroppen, var från Selen, och förtelt vid denna en läderlapp anbrakt för att skydda hästen mot skavsår, i form af liknande denna teckning och c. 12 cm i diameter.

23. Denna lärbindebelänks namn var här "Seltimgä".

24. Denna detalj av Selen kallades "Selpenné".

25. Under 24 nämnd "Selpenné" är ännu i allmänt bruk här uti Finland, och då fabrikerat i Braunsbergs Linn.

26. Denna del i sele har jag aldrig sett här i Finland eller anorstädes i landet.

27. Tidens har jag icke sett vare sig i Sverige eller Finland, uti vilket land jag vistades en tid som fönsterglasläsare, och där var många som talade svenska riktigt bra så att man kunde få vetskap om seder och bruk från gammal tid, även där.

28. Denna detalj av hästselen kallades här på orten för "boppel", och någon annan benämning har jag icke erindrat mig hava hört. 29. Samma sak är sagt om 28.

30. Icke i de orter av Finland jag vistats; Palmar och Braunsbergs Linn; har jag iakttagit att i frågan nämnt jem förekommit.

31. Skrivaren har ej hört annat namn än "kämnpå" ifrågasättande
redskap någonstades vardsligt jag varit.

32. På denna fråga kan jag ej ge beakt. jag kan endast erbjuda
att i skrivarens ungdom på 1890-talet, varo sådana i bruk. Det
var dock så i den by jag växt upp uti; Sigislyrd, var det endast
en bande, av byns 8 bönder, som var innehavare av häst, och
de andra 7 bönderna hade stutar eller oxar som dragare, på
vil i åkerbräddan som i skogs-lito. Och det var på samma
sätt uti omkring byggande byar. Oxar och s.k. "stutar" = oxar
på tillväxt, nors de dragare som såväl bönderna som her-
parerna innehade. Då dessa stutar tillväxt så att de blevo
oxar, måste den fattiga bonden sälja den på de ärligen ^{ärligen} häst-
marknaderna i Köpingen eller staden som låg gården.

33. Vet inte om denna delakt.

34. Om karstämman vet jag inte, men varje bande som ägde
häst, hade s.k. vardags- resp. påf.dags delar, den sistnämnda
använd endast vid s.k. "firakning" till kyrkan, staden
eller eljest uti isse vardagskärning.

36. Nej, icke vad jag känner till.
37. Tidam seldom har icke använts i de delar av landet jag mest varit i, nämligen Småland. Dock hade varmlämningsarna seldom de de vara här i Alfhults län och kunde skapas från bygen till landsvägar eller byvägar i detta cepelsbörjan. 38. Se färeg. 39. De. 40. De. 40. De. 41. Parselar äro i bruk och har använts så långt tillbaka i tiden jag kan minna, = slutet av 1880-talet. Fästet vid bogträdet var en jernmärkla varuti kopplet inkastades med en jernbrok. Dessa selar voro bändernas såväl vardags som kyrkselar.
42. Nej den sortens seldom känner jag ej till från de orter jag här skriver om, eller känner till.
43. Bjätterkrans hade de flesta bänder och ringlar hade alla vid alla slags körningar vinterlid, d. v. s. då kälke eller släd-don kunde användas. På alla platser varst jag varit Småland, och brukades endast vid slädföre, ej då vagn användes.